

A csaldiráni ütközet (1514) két XVI. századi perzsa forrás tükrében

Jelige: Dzsahangir

Előszó

Dolgozatomban klasszikus perzsa átírást alkalmaztam, kivéve a török személy- és helyneveket, valamint a török seregben megtalálható személyek neveit, amelyeket mai török formában tüntettem föl. Az egyes perzsa karakterek latin betűs átírását a függelékben található átírási táblázat tartalmazza.

Gyakran hivatkozom az egyes történeti forrásokra, illetve az idézetek és fontosabb tartalmi hivatkozások esetében megadom oldalszámot is. Ez az általam használt kiadásra vonatkozik, más kiadásokban azonban ettől eltérő lehet az oldalszámozás, és a teljes bibliográfiai adatok sokszori megismétlése a lábjegyzetek átláthatóságát is nagymértékben rontotta volna. Emiatt a lábjegyzetekben a könnyebb áttekinthetőség érdekében a történeti forrásoknak csak a címét tüntettem föl. A szakirodalom esetében viszont praktikusabbnak találtam a teljes bibliográfiai adatok megadását, így ezek esetében az egyes művek minden adata megtalálható a lábjegyzetben.

Egyetlen gyakrabban hivatkozott történeti mű esetében nem sikerült az eredeti perzsa forráshoz hozzáférnem, ez Būdāk Munši Qazwīnī *Jawāhir al-Akḥbār* című munkája. Az erre vonatkozó megállapításaim az idevonatkozó rész török fordításán alapulnak, amely Vural Genç *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran (1514)* című könyvében található meg.¹ Az ugyanitt szereplő többi fordításból többet is össze tudtam vetni a perzsa eredetivel, ennek alapján a szerző fordításai vannak annyira pontosak, hogy tartalmi hivatkozásokat lehessen tenni rájuk. Más, számomra csak fordításban elérhető művekre nem hivatkoztam, kivéve, ha a szakirodalom is megerősítette a fordításban található információkat. Ezekben az esetekben megadtam a vonatkozó szakirodalmat.

Az esetlegesen előforduló Korán-idézetek esetében Simon Róbert fordítását adtam meg.²

¹ Genç, Vural: *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran* (1514). İstanbul: Bengi Yayınları, 2011.

² *Korán*. Fordította: Simon Róbert, Budapest: Helikon Kiadó, 1987.

Bevezetés: a Čāldirān-i ütközet jelentősége és történetírásának kutatása

A Čāldirān-i (magyarosan: Csaldirán-i) csata (1514. augusztus 23.) az újkori iráni történelem egyik legmeghatározóbb eseményének számít. Ebben az ütközetben az iráni uralkodó, I. Ismā`īl (uralkodott: 1501-1524) nagyrészt türk etnikumú, nomád lovas *qizilbāš* alakulatokból álló serege ütközött meg I. Selim török szultán (uralkodott: 1512-1520) jóval nagyobb létszámú, ágyúkkal és egyéb tűzfegyverekkel is felszerelt hadseregével, és az iráni fél itt elszenvedett súlyos veresége miatt a csata jelentős fordulópontnak számít mind az ekkor még kialakulóban lévő szafavida állam belső folyamataira, mind a két nagyhatalom közötti küzdelemre nézve.

A történészek véleménye megoszlik arról, hogy a csata mennyiben hozott sikert a törökök számára. Vannak, akik szerint Selim a Čāldirān-i győzelme ellenére a háború egészét tekintve nem tudott egyértelmű győzelmet aratni, például Nawā`ī szerint sem Ismā`īl-lal nem tudott leszámolni, sem a szafavida államot nem tudta fölszámolni.³ Noha a török sereg bevett több erődítményt, az 1514-es hadjárat nem járt még jelentős területi hódításokkal. Viszont Selim ezzel a hadjáratral kikövezte az utat Kelet-Anatólia meghódításához, így végső soron a Čāldirān-i ütközet hozzájárult a két nagyhatalom határainak tisztázásához. Ezen kívül Čāldirān-nál bizonyosodott be végérvényesen az Oszmán Birodalom katonai fölénye Iránnal szemben. Irán a súlyos vereség hatására több mint fél évszázadra defenzívába kényszerült a törökökkel szemben, és igyekezett elkerülni a velük való nyílt színi összecsapásokat. Így a háború mérlege inkább a törökök felé billen.

A Čāldirān-i vereség jelentős pszichológiai hatást gyakorolt Ismā`īl-ra, aki korábban – mint ahogyan az a verseiből is kitűnik – egyfajta emberfeletti, hovatovább isteni lénynek tekintette magát.⁴ A csata után azonban odalett a legyőzhetetlenségébe vetett hite, depresszióba süllyedt, fekete ruhát és turbánt hordott, és a zászlaját is feketére festette. Soha többet nem vezetett személyesen hadjáratot, és az élete hátralevő részét italozással és mulatozással töltötte. Ez a híveit csalódással töltötte el, és végzetesen meggyengült a köztük és Ismā`īl között fennálló mester-tanítványi kötelék. Ez azt eredményezte, hogy a korábban a

³ Nawā`ī, `Abd al- Ḥusayn: *Rawābiṭ-i Siyāsī wa iqtisādī-yi Īrān dar dawra-yi Šafawiyya*. Tihrān: Sāzmān-i Muṭāla`a wa Tadwīn-i Kitāb-i `Ulūm-i Insānī-yi Dānišgāhā, 1387, 11.

⁴ Pārsādūst, Manūčīhr: *Šāh Ismā`īl-i Awwal*. Tihrān: Širkat-i Sahāmi-yi Intišār, 1375, 457-458.

királyhoz feltétlenül hűséges és odaadó *qizilbāš* vezetők egymással kezdtek el marakodni, a saját befolyásuk növelését szem előtt tartva.⁵ Ez Ismā'īl utódja, I. Ṭahmāsb alatt már igen komoly problémát okozott, és az ő halála után a trónutódlásban is igen komoly szerepe volt a *qizilbāš* vezetőknek. Csak az 1587-ben hatalomra került I. `Abbās-nak sikerült végleg konszolidálnia a szafavida államot, és véget vetnie a *qizilbāš* törzsek dominanciájának.

A fentebb leírtakból jól látszik a Čāldirān-i ütközet jelentősége – természetesen a rá, illetve a korabeli iráni-oszmán kapcsolatkora vonatkozó szakirodalom mennyisége is a csata jelentőségéhez mérhető. Az I. Ismā'īl uralkodásáról, illetve ennek katonai és diplomáciai aspektusairól szóló, viszonylag kisebb számú átfogó mű⁶ mellett hatalmas mennyiségű szakirodalom látott napvilágot az 1514-es török hadjáratról és a Čāldirān-i csatáról is, főleg török szerzők tollából, török nyelven, török szemszögből nézve. Ezek a művek meglehetősen változatos színvonalúak, akadnak gyengébb, a tudományosság követelményeinek nem vagy alig megfelelő könyvek is, ugyanakkor igen jelentős, elmélyült kutatásokat tükröző munkák is megjelentek. Ezek közül mindenképpen említésre méltó Feridun Emecen I. Selimről szóló monográfiája,⁷ amely egy igényes mű, és igen nagy érdeme, hogy a szerzője perzsa forrásokat is felhasznált (a török szerzők nagyon gyakran csak oszmán-török forrásokat használnak). Szintén megemlítendő a *Török fegyveres erők története (Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi)* című sorozatban megjelent *Çaldıran Meydan Muharebesi 1514*,⁸ amely a témáról szóló alighanem legrészletesebb és legátfogóbb mű, rengeteg konkrét adattal.

Noha a Čāldirān-i ütközet jól feldolgozott témának számít, a csata történetírása, mint ahogyan a szafavida kori történetírás általában, mostohán kezelt terület. A szafavida történetírásról viszonylag kevés mű jelent meg, ezek között azonban megtalálható két nagyobb, átfogó mű is, az egyik Sholeh Quinn cikke az *Encyclopaedia Iranica*-ban.⁹ Ez egy rövid és tömör összefoglalást ad a szafavida kor történetírásának főbb jellemzőiről és a konkrét forrásokról, és röviden felvázolja az eddig még jelentősebben nem kutatott területeket is. Bibliográfiájában a témában addig írt összes jelentős cikk szerepel. A másik munka Dr. Jahānbakhš Ṭawāqib *Tārīkh-nigārī-yi `Ašr-i Šafawīyya* című könyve.¹⁰ Ez egy nagy

⁵ Savory, Roger M.-Karamustafa, Ahmet T.: "Esmā'īl I Šafawī," in: *Encyclopaedia Iranica*, Vol. VIII, Fasc. 6, 628-636.

⁶ Pl. Pārsādūst, Manūčīhr: *Šāh Ismā'īl-i Awwal*. Tihrān: Širkat-i Sahāmi-yi Intišār, 1375; Wilāyatī, `Alī Akbar: *Tārīkh-i rawābiṭ-i khārijī-yi Īrān dar `ahd-i Šāh Ismā'īl-i Šafawī*. Tihrān: Mu'assasa-yi Čāp u Intišārāt, 1375.

⁷ Emecen, Feridun M: *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2010.

⁸ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III Ncü Cilt, 2 ncı Kısım Eki: *Osmanlı - İran Savaşı: Çaldıran Meydan Muharebesi 1514*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979.

⁹ Quinn, Sholeh: "Historiography VI. Safavid Period," In: *Encyclopaedia Iranica*:

<http://www.iranicaonline.org/articles/historiography-vi>

¹⁰ Ṭawāqib, Jahānbakhš Dr.: *Tārīkh-nigārī-yi `Ašr-i Šafawīyya wa Šinākht-i Manābi` wa Ma`ākhiz*. Intišārāt-i Nawīd-i Šīrāz, Šīrāz, 2001.

terjedelmű, átfogó mű, amely részletesen bemutatja a szafavida történetírás jellemzőit és a szafavida kori Iránra vonatkozó forrásokat. Az iráni történetírók ebben az időszakban írt művei mellett ismerteti az Iránban ebben a korszakban megfordult európai utazók és követek leírásait és különféle egyéb korabeli külföldi forrásokat is, valamint a szafavida történetírással foglalkozó modern szakirodalomról is számot ad. Néhol tartalmaz apróbb hibákat, és a *Tāriḫ-i Jahānguṣāī-yi Khāqānī*-t egy I. Ṭahmāsb korabeli, értékes forrásként írja le, ami a könyv megjelenése idején, 2001-ben is a tudomány által már meghaladott álláspontnak volt tekinthető.¹¹ Ennek ellenére egy nagyon jó és hasznos munka, ami rengeteg fontos és egyébként így egyben fel nem lelhető információt tartalmaz a szafavida történetírással kapcsolatban, így megkerülhetetlen alpműnek tekinthető az ezzel a területtel foglalkozó kutatók számára.

A Čāldirān-i csata szafavida kori iráni történetírására vonatkozóan mindössze egy nagyobb, átfogóbbnak szánt mű látott napvilágot, ez Vural Genç *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran (1514)*¹² című könyve. Ez a mű nem képvisel magas tudományos színvonalat; már a címválasztása (Csaldırán az iráni történetírók tollából) sem szerencsés. Ez alapján a csata óta eltelt mintegy fél évezred iráni történetírását vetné górcső alá, ám valójában a XVI. századi források után több száz évet átugorva, néhány modern tanulmánnyal folytatja a sort. A mű –eltekintve egy rövid bevezető résztől, melyben a szerző összefoglalást ad a csatára vonatkozó perzsa történeti munkákról és az ezekből kiolvasható adatokról– tulajdonképpen a konkrét források fordításából áll. Irodalomjegyzéket nem tartalmaz, a lábjegyzetekben is mindössze két szakirodalom szerepel a források mellett, mégpedig Sholeh Quinn fentebb említett cikke és a *Tārīḫnigārī-yi `Aṣr-i Ṣafawīyya*. Ami a fordításokat illeti, a szerző a XVI. századi történeti munkák bonyolult, nehezen lefordítható szóvirágait helyenként leegyszerűsítette, és helyenként apróbb pontatlanságok is előfordulnak a fordításokban, amik azonban ezektől eltekintve tartalmilag pontosan visszaadják az eredeti perzsa szöveget. A könyv elején lévő, jobbra az eseménytörténetre vonatkozó megállapításokat tevő rész alapján látható, hogy a szerző alaposan ismeri a csatára vonatkozó XVI. századi forrásokat, ráadásul egy csokorba gyűjtötte őket és az ebben a témában írt legjelentősebb perzsa nyelvű szakirodalmakat is, így ez a könyv, minden hiányossága ellenére, kellő kritikával kiindulópontként használható a csata szafavida történetírásával kapcsolatos kutatásokhoz.

¹¹ Lásd bővebben: Morton, A. H: "The Date and Attribution of the Ross Anonymous: Notes on a Persian History of Shah Isma'il I," in Charles Melville, ed., *Pembroke Papers I: Persian and Islamic Studies in Honour of P. W. Avery*. Cambridge, 1990, 179-212.

¹² Genç, Vural: *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran (1514)*. İstanbul: Bengi Yayınları, 2011.

Ez a mű azonban tartalmaz több vitatható megállapítást is. Egyrészt a szerző a könyvbe felvett forrásokat a „minél korábbi, annál jobb” elv alapján a XVI. századi krónikákra szűkítette le, másfelől pedig a XVI. század után íródott krónikákat leginkább a korábbiak ismétlésének tekinti. Azonban a Čāldirān-i csata szafavida történetírása olyan anomáliákat mutat, amelyek ezeket az állításokat alapjaiban megkérdőjelezzik, és szükségessé teszik a források igen alapos tanulmányozását, összevetését és kritikáját.

A jelen munka megírásának elsődleges célja éppen ezen anomáliák bemutatása, és az ezek mögött álló lehetséges okok, valamint ezzel szoros összefüggésben a korabeli Čāldirān-recepció vizsgálata. Ez mindeddig nem kapott jelentős figyelmet a tudomány részéről, azonban egyrészt árnyalhatja a csatáról a források alapján eddig kialakult képet, másrészt pedig a szafavida történetírás általános szemléletváltozásait is jól illusztrálja, így mindenképpen érdemes ennek a vizsgálatával is foglalkozni.

A Čāldirān-i csatára vonatkozó írott perzsa források

Noha a Čāldirān-i ütközet igen jelentős, iráni részről meglehetősen kevés egykorú, hitelesnek tekinthető forrás maradt fenn róla. Ez a klasszikus értelmezés szerint gyakorlatilag a XVI. századi krónikákat jelentené, azonban ezek között mindössze egy van, ami ténylegesen I. Ismā'īl uralkodása (1501-1524) alatt született, ez a Ġiyāṭ al-Dīn Khwāndamīr által írt és 1524-ben, kevéssel I. Ismā'īl halála után befejezett *Ḥabīb al-Siyar*.¹³ A másik jelentős I. Ismā'īl korabeli krónika, az 1520 körül keletkezett *Futuḥāt-i Šāhī* csak Ismā'īl uralkodásának az első tizenkét évét beszéli el 1513-ig, így a később lezajlott Čāldirān-i csata kutatásához nem használható.¹⁴

I. Ṭahmāsb (uralkodott: 1524-76) alatt több krónika született: az Amīr Maḥmūd Khwāndamīr, Ġiyāṭ al-Dīn Khwāndamīr fia által írt *Tārīkh-i Šāh Ismā'īl wa Šāh Ṭahmāsb* (1550), Qāzī Aḥmad Ġaffārī *Nusakh-i Jahānārā*-ja (1564-65), `Abdī Bīg Šīrāzī *Takmilat al-Akḥbār*-ja (1570), valamint Būdāk Munši Qazwīnī *Jawāhir al-Akḥbār*-ja (1576-77) és a

¹³ Genç, Vural: *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran* (1514). İstanbul: Bengi Yayınları, 2011, 17; Ṭawāqib, Jahānbakhš: *Tārīkh-nigārī-yi `Aṣr-i Šafawīyya wa Šinākht-i Manābi` wa Ma`ākhiz*. Šīrāz: Intiṣārāt-i Nawīd-i Šīrāz, 2001, 29; Genç, Vural: *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran* (1514). İstanbul: Bengi Yayınları, 2011, 25-26; Quinn, Sholeh: "Historiography VI. Safavid Period," In: *Encyclopaedia Iranica*: <http://www.iranicaonline.org/articles/historiography-vi>

¹⁴ Ṭawāqib, Jahānbakhš: *Tārīkh-nigārī-yi `Aṣr-i Šafawīyya wa Šinākht-i Manābi` wa Ma`ākhiz*. Šīrāz: Intiṣārāt-i Nawīd-i Šīrāz, 2001, 29; Genç, Vural: *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran* (1514). İstanbul: Bengi Yayınları, 2011, 19.

Ḥasan Bīg Rūmlū által írt *Aḥsan al-Tawārīkh* (1577).¹⁵ Yahyā Qazwīnī *Lubb al-Tawārīkh*-ja (1542) is ebben az időszakban született, ám a Čāldirān-i csatának mindössze néhány sort szentel.¹⁶ Érdeemes megemlíteni, hogy egy bizonyos Barkwardār Turkamān is írt egy *Aḥsan al-Siyar* című krónikát, melyet vagy 1523/24-ben vagy 1530/31-ben fejezett be, és tárgyalta benne I. Ismāʿīl uralkodását is, ám erről szinte semmilyen információ nem áll rendelkezésre, és a róla elérhető információk alapján szövegkiadása sincs, csak egy kézírata ismert, mely az indiai Rampurban található.¹⁷

Szintén I. Ṭahmāsb alatt született egy másik fontos mű is, amelyet azonban nem egy, az iráni udvarhoz köthető szerző, hanem az indiai Dekkán-fennsíkon, Aḥmadnagarban uralkodó Burhān bin Nizāmšāh (uralkodott: 1510-1553) által 1545-ben I. Ṭahmāsb udvarába küldött követ, Khūršāh írt. Khūršāh tizenkilenc évet töltött I. Ṭahmāsb udvarában, ily módon pontos és hiteles információkat gyűjthetett a szafavida udvarban. Krónikájában, a *Tārīkh-i Īlčī-yi Nizāmšāh*-ban sok olyan tényt közöl, amely más korabeli krónikákban nem található meg.¹⁸

Noha a jelen munka a XVI. századi forrásokról szól, érdemes néhány szót ejteni a XVII. és kora XVIII. századi szafavida krónikákról is. Ezek közül a legjelentősebb az Iskandar Bīg Turkamān által írt *Tārīkh-i ʿĀlamārā-yi ʿAbbāsī*, az egyik legismertebb és legfontosabb szafavida kori történeti munka, amely a Čāldirān-i csatáról is egy hosszú és részletes leírást ad. Sok más krónika is született, például a Mīrzā Bīg Junābādī által írt *Rawzat al-Šafawīyya*, vagy a Sayyid Ḥasan bin Murtaẓā Ḥusaynī-yi Astarābādī által írt *Tārīkh-i Sulṭānī*. Ezeken az udvari vagy ahhoz köthető krónikákon kívül van még egy másik, kevésbé kutatott, ám annál érdekesebb forráscsoport is, ez pedig az I. Ismāʿīl, illetve I. Ṭahmāsb uralkodását elbeszélő késő–szafavida kori krónikák. Ezek majdnem mindig névtelenek, és noha részben korábbi műveken alapulnak, szerzőik jelentősen változtattak is az eseményeken, kitalált párbeszédekkel bemutatva az egyes személyek egymással való kapcsolatát, illetve az események átírásával (vagy akár új események kitalálásával) heroikus színben tüntetve föl egyes szereplőket.¹⁹ Ide tartozik a „Ross Névtelen”-ként ismertté vált *Jahāngušāī-yi Khāqān-i*

¹⁵ Genç, Vural: *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran* (1514). İstanbul: Bengi Yayınları, 2011, 17-19.

¹⁶ Genç, Vural: *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran* (1514). İstanbul: Bengi Yayınları, 2011, 20.

¹⁷ McChesney, R: "Barkwardār Torkmān," in: *Encyclopaedia Iranica*, Vol. III. Fasc. 8, 800; Storey-Bregel: *Persian Literature*. Moscow: Central Department of Oriental Literature, 1972, 854.

¹⁸ Ṭawāqib, Jahānbakhš: *Tārīkh-nigārī-yi ʿAṣr-i Šafawīyya wa Šīnākht-i Manābiʿ wa Maʾākhiz*. Šīrāz: Intiṣārāt-i Nawīd-i Šīrāz, 2001, 53.

¹⁹ Morton, A. H: "The Date and Attribution of the Ross Anonymous: Notes on a Persian History of Shah Ismaʿīl I," in Charles Melville, ed., *Pembroke Papers I: Persian and Islamic Studies in Honour of P. W. Avery*. Cambridge, 1990, 202-204 Quinn, Sholeh: "Historiography VI. Safavid Period," In: *Encyclopaedia Iranica*: <http://www.iranicaonline.org/articles/historiography-vi>

Šāhibqirān is, amelyet a kutatók nagyon sokáig I. Ṭahmāsb korában íródott, történeti szempontból értékes és hiteles forrásnak tekintettek, amíg Morton 1990-es cikkében be nem bizonyította, hogy valójában egy Bijān nevű szerző XVII. század végi munkájáról van szó.²⁰

A szafavida kori iráni történetírássra jellemző gyakorlat volt, hogy a krónikások gyakran korábbi műveket választottak modellnek, és ezeket az éppen aktuális politikai és legitimációs trendekkel összhangban „frissítették”.²¹ Az egyes szerzők néha szinte „összeollózták” művüket más korábbi krónikákból, amely gyakorlat akár szinte szóról-szóra megegyező leírásokat eredményezett. Ez alapján jogosnak tűnhet az a Genč könyvében is felbukkanó feltevés, hogy a Čāldirān-i csata kutatásakor elég a XVI. századi, nagyjából kortárs forrásokat figyelembe venni, mivel a későbbieket ezekről másolták. Ugyanakkor a Čāldirān-i csata történetírása egy igen sajátos terület, amelynél ez a vélekedés nem állja meg a helyét. A csatára és az egész háborúra vonatkozó szemlélet a szafavida kor során folyamatosan változott, és ez erősen rányomta a bélyegét a csatáról az egyes krónikákban megjelenő információkra is. A csata történetírását tanulmányozó kutató azzal a furcsa anomáliával áll szemben, hogy az idő múlásával egyre szaporodik a krónikákban megjelenő információk száma, és akár 100-150 év távlatából is felbukkannak olyan részletek, amiknek más külföldi forrásokban van párhuzama, a korábbi szafavida krónikákban viszont nem jelennek meg. Ennek a jelenségnek az illusztrálására két művet választottam ki: a legkorábbi, legismertebb forrást, a *Ḥabīb al-Siyar*-t, valamint a mintegy fél évszázaddal későbbi *Aḥsan al-Tawārīkh*-ot.

A kiválasztott két forrás

Az egyik kiválasztott forrás a Ġiyāṭ al-Dīn Khwāndamīr által írt *Ḥabīb al-Siyar*. Ez az egyik legismertebb szafavida kori krónika, már a XIX. században is foglalkozott vele a tudomány, és azóta több kiadást is megért. Mivel ez a két, I. Ismā'īl uralkodását elbeszélő kortárs forrás egyike, igen nagy jelentőséggel bír erre az időszakra nézve.

Szerzője, Ġiyāṭ al-Dīn Khwāndamīr a híres timurida történetíró, Mīrkhwānd (1433-1498) unokája volt. 1475 körül született a kelet-iráni (ma afganisztáni) Herát városában, és az élete nagy részét ott is töltötte. A helyi timurida udvarban politikai szerepet is betöltött,

²⁰ Morton, A. H: "The Date and Attribution of the Ross Anonymous: Notes on a Persian History of Shah Isma'il I," in Charles Melville, ed., *Pembroke Papers I: Persian and Islamic Studies in Honour of P. W. Avery*. Cambridge, 1990, 179-212.

²¹ Quinn, Sholeh: "Historiography VI. Safavid Period," In: *Encyclopaedia Iranica*: <http://www.iranicaonline.org/articles/historiography-vi>

egészen az 1507-es özbeg hódításig. 1510-ben I. Ismā'īl hódította meg a területet, amely így a szafavida birodalom részévé vált. Khwāndamīr tanult, művelt ember volt, aki különösen érdeklődött a történelem iránt, és a nagyapja nyomdokain haladva több művet is írt.²² A nagyapja által írt híres *Rawzat al-Šafā* utolsó részei is az ő tollából valók, munkássága ezáltal összekötő kapocsnak tekinthető a timurida és a szafavida történetírás között.²³

A *Ḥabīb al-Siyar* egy három kötetes általános történeti mű, amelyet szerzője 1524-ben fejezett be, és Ḥabībullāh Sāwji-nak ajánlott, aki az I. Ismā'īl által Khorāsān élére kinevezett kormányzó, Dürmiš Khān Šāmlū (elhunyt: 1526) embere volt.²⁴ Khwāndamīr a timurida hagyományokat követte, így nehéz, bonyolult nyelvezeten írt. Műve igen sok arab szót tartalmaz, a mondatai hosszúak és bonyolultak, nagyon gyakran alkalmazott szépirodalmi jellegű, hiperbolikus leírásokat is. Kéziratos állományát nehéz pontosan felderíteni, mivel a Storey-Bregel-féle bibliográfiából ez érdekes módon hiányzik,²⁵ mindenesetre jelen sorok szerzője többféle nyomtatott kiadását is megtalálta. A legrégebbi nyomtatott kiadása 1857-ben jelent meg Bombayban, ezen kívül van egy ezen alapuló, egyetemi célokra készült részleges oxfordi kiadása is, és megjelent Iránban, Humā'ī szerkesztésében, valamint 1994-ben Cambridge-ben Thackston is kiadta. Jelen mű az 1362-ben (1983-ban) megjelent Humā'ī-féle kiadás szövegén alapul.

A másik kiválasztott forrás a Ḥasan Bīg Rūmlū által írt *Aḥsan al-Tawārīkh*. Ez a másik leghíresebb XVI. századi szafavida krónika, a későbbi szafavida történetírók által gyakran idézett forrássá vált.²⁶ A benne foglaltak vagy a szerző saját személyes tapasztalatain, vagy megbízható személyektől hallottakon alapulnak, így jelentős forrásértékkel bír.²⁷

Szerzője az I. Ismā'īl alatt élt Dīv Sulṭān Rūmlū *qizilbāš* vezető unokája volt,²⁸ és I. Ṭahmāsb, II. Ismā'īl és Muḥammad Khudābanda alatt fontos pozíciókat töltött be. Az I. Ṭahmāsb halálát követő trónharcok során II. Ismā'īl utódlását támogatta.²⁹

²² Elliot, Henry Miers – Dowson, John: *The History of India, As Told By Its Own Historians*. London: Trübner and Co., 1872, Vol. IV, 141-142.

²³ Quinn, Sholeh: "Historiography VI. Safavid Period," In: *Encyclopaedia Iranica*: <http://www.iranicaonline.org/articles/historiography-vi>

²⁴ Ṭawāqib, Jahānbakhš: *Tārīkh-nigārī-yi 'Aṣr-i Šafāwiyya wa Šinākht-i Manābi' wa Ma'ākhiz*. Šīrāz: Intišārāt-i Nawīd-i Šīrāz, 2001, 26.

²⁵ Storey-Bregel: *Persian Literature*. Moscow: Central Department of Oriental Literature, 1972, 852.

²⁶ Quinn, Sholeh: "Historiography VI. Safavid Period," In: *Encyclopaedia Iranica*: <http://www.iranicaonline.org/articles/historiography-vi>

²⁷ Ṭawāqib, Jahānbakhš: *Tārīkh-nigārī-yi 'Aṣr-i Šafāwiyya wa Šinākht-i Manābi' wa Ma'ākhiz*. Šīrāz: Intišārāt-i Nawīd-i Šīrāz, 2001, 34.

²⁸ Genç, Vural: *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran (1514)*. İstanbul: Bengi Yayınları, 2011, 18.

²⁹ Lásd részletesen: *Aḥsan al-Tawārīkh* kiadói előszava, Quinn, Sholeh: "Ḥasan Beg Rumlu," in: *Encyclopaedia Iranica*: <https://www.iranica.com/articles/hasan-beg-rumlu>

Az *Aḥsan al-Tawārīkh* egy tizenkét kötetes, annalisztikus formátumú általános történelemkönyv, amelyet szerzője II. Ismāʿīl-nak ajánlott föl. Csak az utolsó két kötete ismert, az első tíz vagy nem készült el, vagy elveszett.³⁰ A tizenkettedik kötet tartalmazza a szafavida dinasztia történelmét. A mű stílusa –a *Ḥabīb al-Siyar*-hoz hasonlóan – szépirodalmi jellegű, szerzője sok arab szót használ, hosszú és bonyolult mondatokban fogalmaz, és sok metaforahalmozás és hiperbolikus leírás is található a műben. Ugyanakkor a lényegi történéseket leíró részek valamivel egyszerűbb, világosabb és jól érthető nyelvezeten íródtak, a szerző a díszes, túlzó szóhasználatot elsősorban leíró részekenél (pl. seregek leírása) alkalmazta.

Kéziratos állománya megtalálható a Storey-Bregel-féle bibliográfiában.³¹ A mű első tíz kötetéből egy fennmaradt példányról sem tudunk, tizenegyedik kötetéből mindössze három kézirat ismert, a tizenkettedik kötetből jóval több példány maradt fenn, a Storey-Bregel alapján mind a XVII. századból származik (legalábbis azok, amikben dátum is van). Az isztambuli Nūr-i ʿUṭmāniyya dzsámi könyvtárában található XI. és XII. kötetben (3317-es leltári szám) nincs dátum, de mind Nawāʿi, mind a Storey-Bregel felveti, hogy esetleg mindkét kötet autográf példány lehet. Jelen mű alapjául az ʿAbd al-Ḥusayn Nawāʿi-féle kiadás szolgált, más kiadása a szerző számára nem ismert.

A továbbiakban a fent említett két krónika Čāldirān-i csatára vonatkozó részeinek az összehasonlítása következik, különös tekintettel a történetírók nézőpontjára, a korabeli Čāldirān-recepcióra, arra, hogy ez hogyan befolyásolta (befolyásolhatta) az egyes információk szerepeltetését a műveikben, és hogy ez milyen következményekkel jár a történeti kutatás számára.

³⁰ Tawāqib, Jahānbakhš: *Tārīkh-nigārī-yi ʿAṣr-i Ṣafawīyya wa Ṣinākht-i Manābiʿ wa Maʾākhiz*. Šīrāz: Intiṣārāt-i Nawāʿid-i Šīrāz, 2001, 32.

³¹ Storey-Bregel: *Persian Literature*. Moscow: Central Department of Oriental Literature, 1972, 859-862.

A két krónika a háború okairól

A két krónika közötti különbség már a háború okainak taglalásánál, illetve nem taglalásánál is látható. A *Ḥabīb al-Siyar* nem ír konkrét okokat, helyette elvontan, díszes körmondatokban elmélkedik a hatalom egyéniséget megrontó természetéről, és aztán mindezt Selimre vonatkoztatja:

„... *sāgar-i salṭanat u jahānbānī wa šarāb-i khilāfat u kāmrānī kayfiyyatī dārad ki ... agar mašām-i ḡaflat-saranjām-i ahl-i ḡurūr u pandār az rāḥiyya-yi ān jām-i bahjat-anjām bahra’i andak yābad, ċunān, `arbada sāzad wa tarḥ-i bad-i mastī andāzad ki `ayš-i `ālī rā munqaz̧z gardānīda naqš-i masrat u ḥužūr az lawḥ-i zindagānī-yi jahānī bizidāyad. ... Naẓīr-i īn `ibārāt-i muškīn-raqam ... šūrat-i ḥāl-i Sulṭān Salīm tawānad būd, ki ba`d-i istišmām-i nasīm-i iyālat u kāmkārī bawufūr-i khīl u sipāh maḡrūr gašta `azam-i taskhīr-i Āzarbāyjān namūd.*”³²

„... *a szultánatus és a világhuralom serlegének és a kalifátus és a dicsőség borának*³³ *megvan az a tulajdonsága, hogy ... ha az önteltség és büszkeség népének gondatlan szaglása annak a boldog kupának az illatából [csak] egy kicsiny részt [is] talál, [az] olyan viszályt szít és a részegség rossz alapját [úgy] veti meg, hogy a nagyszerű gyönyört megszünteti és az öröm és nyugalom képét letörli a világi élet táblájáról. ... Az analógiája ezen sötét metaforáknak ... Selim szultán állapotának képe lehetne, aki a hatalom és dicsőség szellőjének megszaglása után a teljes lovasságától és seregétől önteltté válva elindult Azerbajdzsán elfoglalására.*”

Ebből mindössze annyi konkrétum derül ki, hogy Selim célja Azerbajdzsán³⁴ elfoglalása volt, és a saját önteltsége és nagyravágyása vezetett oda, hogy a seregével elinduljon ezt a tartományt meghódítani.

Az *Aḥsan al-Tawārīkh* ezzel ellentétben konkrét okokat is megnevez:

³² *Ḥabīb al-Siyar*, 545.

³³ A „salṭanat” (szultánatus) és a „khilāfat” (kalifátus) a perzsában egyszerűen uralkodást vagy monarchiát is jelent, de itt az oszmán szultán szultáni és kalifai címére utaló szójáték is lehet, így a fordítás is ezt tükrözi.

³⁴ Azerbajdzsán történetileg a mai Iráni Azerbajdzsánt jelenti, melynek a fővárosa, Tabrīz, I. Ismā`īl korában az iráni főváros volt.

„Bāit-i mukhālifat-i ū ān ki čūn Khān Muḥammad Ustājlu bar Diyārbakr istilā yāfta wa laškar-i Zū al-Qadr rā bā mardum-i andak ba dif`āt šikasta wa mulāzim-i ū Dilū Dūrāq bā haftād sawār, sīšad nafar gulām-i Sulṭān Qānšū pādšāh-i Mišr rā ... maḡlūb gardānīda būd. Az wāsiṭa-yi īn šajā`at, ... u bād-burūt-i ū az ḥadd-i i`tidāl dar guzašta ba Sulṭān Salīm makātīb-i mabnā bar tahdīd u bīm irsāl midāšt wa ū rā bar muqātila u muqābila tar`ib u tahrīk mikard. Balki čīzī čand miṭl-i mi`jar wa ḡayra ki mawjab-i fītna u fasād būd ba way mifiristād. Wa wasīla-yi dīgar ān ki Nūr `Alī Khalīfa-yi Rūmlū dar ān diyār kharābi-yi bisyār karda šahr-i Tūqāt rā sūzānīda. Īn ma`ānī ū rā bar jang dāšta laškariyān-i vilāyat-i Qarāmān wa Ānādūlī wa... rā jam` āwarda...”³⁵

„Az ő ellenségeskedésének az [volt]az oka, hogy amidőn Khān Muḥammad Ustājlu meghódította Diyarbakır-t és Zū al-Qadr seregeit kevés emberrel több alkalommal megverte, valamint szolgája, Dilū Dūrāq hetven lovassal legyőzte Sulṭān Qānšū egyiptomi uralkodó háromszáz gulām-ját, ennek okán bátorsága, ... és önhittsége átlépte a jogosság határát. Selim szultánnak fenyegetéssel és félelemkeltéssel teli leveleket küldött, és őt harcra és szembeszállásra sarkallta és uszította. Hanem néhány más dolgot, például női ruhát és egyebeket is küldött neki, melyek háborúra és viszálykodásra sarkallották. A másik ok az, hogy Nūr `Alī Khalīfa Rūmlū abban a régióban igen sok pusztítást vitt véghez, és felégette Tokat városát. Ezek a dolgok őt [Selim-et] háborúra ösztönözték, és Karamánia, Anatólia és ... seregeit összegyűjtötte...”

Az *Aḥsan al-Tawārīkh* leírásában az az érdekes, hogy két *qizilbāš* vezető ténykedését tekinti a háború közvetlen okának. Khān Muḥammad Ustājlu szerepe a leghangsúlyosabb, ő Diyarbakır kormányzója volt, Ismā`il a város 1507-es elfoglalása után nevezte ki erre a posztra.³⁶ Ḥasan Bīg szerint ő volt az, aki harcra hívta Selimet, ami fölöttébb különös. Valószínűtlenül hangzik, hogy a török szultán egy *qizilbāš* vezető levelére reagálva támadja meg a szomszédos országot, mint ahogy az sem tűnik logikusnak, hogy egy helyi kormányzó ilyen tette merje ragadtatni magát az uralkodó tudta és beleegyezése nélkül.³⁷ Minden bizonnyal Nūr `Alī Khalīfa Rūmlū sem magától ment Anatóliába, hanem Ismā`il küldte oda 1512-ben, hogy a Selim trónra jutása körüli zűrzavart kihasználva az anatóliai szafavida

³⁵ *Aḥsan al-Tawārīkh*, 1081.

³⁶ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III Neü Cilt, 2 nci Kısım Eki: *Osmanlı - İran Savaşı: Çaldıran Meydan Muharebesi 1514*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979, 20.

³⁷ Pārsādūst, Manūčīhr: *Šāh Ismā`il-i Awwal*. Tihrān: Širkat-i Sahāmi-yi Intiṣār, 1375, 393.

szimpatizánsokat mozgósítsa és Iránba vigye.³⁸ Tehát ez a forrás is még igyekszik elhallgatni azt, hogy Ismā'īl-nak bármi szerepe lett volna abban, hogy Selim megtámadja Iránt. Ugyanakkor már közöl konkrétumokat, és noha Ismā'īl felelőssége nem jelenik meg, ez a forrás már azt mutatja, hogy az irániak maguk sarkallták Selimet a hadjáratra. Mindez jelentős előrelépésnek tekinthető, mert korábban egyetlen szafavida krónika sem közölte ezeket az információkat, és konkrét előzményeket sem találni bennük, csak magát a tényt közlik, hogy Selim elindult Azerbajdzsán meghódítására. Esetleg emellett még moralizálnak is, ugyanúgy, mint a *Habīb al-Siyar*.

Ugyan ez a két forrás ezt nem sorolja föl a háború okai között, de mindenképpen említést érdemel, hogy ennek a háborúnak van még egy előzménye, mégpedig az 1512-es oszmán trónharcokba való iráni beavatkozás. Selim alulmaradt és megöletett unokaöccsének a fia, Sultan Murat Iránba menekült, Ismā'īl pedig támogatta is, és egy sereget küldött vele Anatóliába (Nūr `Alī Khalīfa Rūmlū fentebb említett ténykedése is ennek a része volt). Végül azonban Sultan Murat nem ért el sikert, és visszament Iránba, ahol nem sokkal később meg is halt.³⁹ Ez megtalálható az *Aḥsan al-Tawārīkh* egy korábbi fejezetében is, ugyanakkor a szerző nem köti össze az 1514-es hadjáratral, és a háború okaként a XVI. századi krónikák közül csak a *Tārīkh-i Īlčī-yi Nizāmšāh* írja le.⁴⁰ Ennek oka az lehetett, hogy a *Tārīkh-i Īlčī-yi Nizāmšāh* szerzője, noha a szafavida dinasztíát és a síita iszlámot támogatta, művében kiegyensúlyozottságra törekedett.⁴¹ Mivel nem a szafavida udvar, hanem az Aḥmadnagar-i uralkodó szolgálatában állt, ezt nyugodtan meg is tehetette, és leírhatott olyan információkat is, amelyek más szafavida kori krónikákba nem kerül(het)tek bele. Később aztán a szafavida történetírás is átvette az ő leírását, a XVII. század elején a *Tārīkh-i `Ālamārā-yi `Abbāsi* a háború okainak a taglalásakor már leírta a trónharcokat és a menekülő oszmán herceg, Sultan Murat befogadását, és azt írta, hogy Selim Ismā'īl-t az unokaöccse támogatásával gyanúsította meg.⁴²

Az idő múlásával tehát a szafavida történetírásban egyre több részlet kerül elő a háború előzményeivel kapcsolatban, és ezek mind azt mutatják, hogy Selimnek jó oka volt a háború megindítására –szemben például a *Habīb al-Siyar* leírásával.

³⁸ Pārsādūst, Manūčīhr: *Šāh Ismā'īl-i Awwal*. Tih-rān: Širkat-i Sahāmi-yi Intišār, 1375, 391-392.

³⁹ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III Ncü Cilt, 2 nci Kısım Eki: *Osmanlı - İran Savaşı: Çaldıran Meydan Muharebesi 1514*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979, 19.

⁴⁰ *Tārīkh-i Īlčī-yi Nizāmšāh*, 65.

⁴¹ Tawāqib, Jahānbakhš: *Tārīkh-nigārī-yi `Aşr-i Şafawīyya wa Şinākh-t-i Manābi` wa Ma`ākhiz*. Šīrāz: Intišārāt-i Nawīd-i Šīrāz, 2001, 53.

⁴² *Tārīkh-i `Ālamārā-yi `Abbāsī*, 41.

A hadüzenettől Čāldirān mezejéig

A háború okainak vizsgálata után érdemes szót ejteni a csatáig eltelt eseményekről is. Ezekről egyik forrás sem beszél sokat, és mindkettő nagyjából ugyanazt mondja: Selim egy követ útján üzent hadat, akit Ismā'īl Hamadān-ban fogadott, és a válasszal aztán útnak is indította a követet. Ezután az *Aḥsan al-Tawārīkh* még azt is hozzáteszi, hogy küldöncöt menesztett Khān Muḥammad Ustājlu-hoz is, és a seregével együtt az udvarba hívatta, majd elindult a háborúba. Amikor Tabrīzba ért, hallotta a hírt, hogy Selim úton van a seregeivel, és ennek hallatán rögtön elindult megütközni az oszmán sereggel. Noha a két leírás szinte ugyanazt tartalmazza, a két krónika szemléletbeli különbsége ebben a részben is kiviláglik. A *Ḥabīb al-Siyar* az alábbiakat írja:

„Wa čūn hawā-yi Tabrīz az ġubār-i mawkib-i humāyūn `aṭr-bīz gašt, bawuzūh paywast ki Sulṭān Salīm bīšāyiba-yi khūf u bīm kūč bar kūč mutawajjih ast. Lājaram pādšāh-i ṣafar-panāh bī ānki ba ijtīmā`-i sipāh pardāzad, bā dah-dawāzdah hizār sawār-i tīg-guzār ki dar ān zamān mulāzim-i urdū-yi fīrūzī-āṭār būdand, `anān-i yakrān ba ṭaraf-i dušmanān mun`aṭif sākht.”

„És amidőn Tabrīz levegője a királyi sereg porától illattal telt meg, bizonyosságot nyert, hogy Selim szultán a félelem és rettegés pecsétje nélkül, táborhelyről táborhelyre haladva közeledik. A győzedelmes uralkodó szükségszerűen anélkül, hogy a sereg összegyűjtésével foglalkozott volna, azzal a 10-12 ezer fegyverforgató lovassal, aki akkor a győzelmes sereg rendelkezésére állt, telivérje kantárát az ellenség felé fordította.”⁴³

E leírás szerint Ismā'īl-nak nem volt ideje nagyobb sereget összegyűjteni, és kénytelen volt azzal a 10-12 ezer lovassal beérni, aki akkor éppen a rendelkezésére állt. Ezzel szemben az *Aḥsan al-Tawārīkh* egészen mást ír:

„Čūn ba Tabrīz āmadand, khabar rasīd ki Sulṭān Salīm bī khūf u bīm kūč bar kūč mutawajjih ast. Pādšāh-i Šāhibqirān, ba i'ttimād-i zūr-i bāzū-yi ġurūr, az sar-i farāġat u ḥuẓūr, bā khāna-kūč `anān-i yakrān ba ṭaraf-i dušmanān ma`ṭuf sākht.”

⁴³ *Ḥabīb al-Siyar*, 545.

„Amidõn Tabrîz-ba érték, az a hír érkezett, hogy Selim szultán félelem és rettegés nélkül, táborhelyről táborhelyre haladva közeledik. A győzedelmes uralkodó, a büszkeség karjának erejében bízva, a háza népével nyugodtan és békésen az ellenség felé fordította telivérje kantárát.”⁴⁴

Az *Aḥsan al-Tawārīkh* szerint tehát Ismā`īl elbizakodott volt, és bízott abban, hogy győzni fog. Ez már előrevetíti a vereséget, a későbbi részek ezt a motívumot még jobban kifejtik majd.

Ezután a két sereg hadrendbe állásáig és a csatáig eltelt eseményekről ezekből a forrásokból már nem értesülünk. Általában a többi forrás is hasonlóan szűkszavú ezt illetően, ám Qāzī Aḥmad Ġaffārī *Nusakh-i Jahānārā*-jában feltűnik az, hogy Ismā`īl fűrvadászattal foglalatzkodott a csata előtt.<sup>45</sup> Ez a momentum később, a XVII. század folyamán több krónikában is előkerül. A *Tārīkh-i `Ālamārā-yi `Abbāsī* szerzője, Iskandar Bīg Turkamān is leírja a fűrvadászatot, kiemelve, hogy Ġaffārī adatát az általános szóbeszéd is megerősíti („*bayn al-jumhūr nīz mašhūr ast*”, vagyis köztudott).<sup>46</sup> Ez nem arra utal, hogy Ismā`īl nagyon komolyan vette volna a csatát.

A haditanács

A *Ḥabīb al-Siyar* rögtön rátér a seregek elrendeződésére és magára a csatára, ám az *Aḥsan al-Tawārīkh* tartalmaz egy másik, igen fontos elemet is, ez pedig a csata előtti haditanács. Ḥasan Bīg szerint az iráni hadsereg előbb ért a csatatérre, mint a törökök, és mielőtt az ellenfél megérkezett volna, Ismā`īl a *qizilbāš* vezetőkkel tanácskozott arról, hogy mit tegyenek. Khān Muḥammad Ustājlu, Nūr `Alī Khalīfā és mások, akik tisztában voltak azzal, hogy az oszmán sereg rendszerint egy dombra épít egy szekérvárat, ahonnan tüzelhetnek, azt tanácsolták, hogy ne hagyják őket hadrendbe állni, hanem azonnal támadjanak. Ezt azonban Dürmiš Khān Šāmlū elvetette, és azt javasolta, hogy hagyják őket befejezni a szekérvárat, és másnap úgyis legyőzik őket.⁴⁷ Ez a leírás igen érdekes, ugyanis azt mutatja, hogy az irániak egy súlyos taktikai hibát vétettek azzal, hogy noha előbb érték a csatatérre, és így lett lehetőségük volna

⁴⁴ *Aḥsan al-Tawārīkh*, 1082.

⁴⁵ Morton, A. H: "The Date and Attribution of the Ross Anonymous: Notes on a Persian History of Shah Isma'il I," in Charles Melville, ed., *Pembroke Papers I: Persian and Islamic Studies in Honour of P. W. Avery*. Cambridge, 1990, 198; Genç, Vural: *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran (1514)*. İstanbul: Bengi Yayınları, 2011, 45.

⁴⁶ *Tārīkh-i `Ālamārā-yi `Abbāsī*, 42.

⁴⁷ *Aḥsan al-Tawārīkh*, 1083.

meglepni az este alvás nélkül, fáradtan a csataterre érkező török sereget, nem használták ki a helyzeti előnyüket. A törökök pedig ezzel időt nyertek és be tudták fejezni a szekérvárat, és másnapig még ki is pihenték magukat.⁴⁸

Az *Aḥsan al-Tawārīkh* leírásában igen fontos momentum a *qizilbāš* vezetők és Ismāʿīl elbizakodottsága és az ellenség lebecsülése. Ez jelentős változás a *Ḥabīb al-Siyar*-hoz képest, ám nem Ḥasan Bīg újítása, mint ahogyan a haditanács leírása sem: ez szinte az összes XVI. századi szafavida krónikában megtalálható. Kivételt képez a *Tārīkh-i Īlčī-yi Niẓāmšāh*, ami a haditanácsot ugyan nem írja le, de így is egyértelműen tükrözi Ismāʿīl és emberei elbizakodottságát,⁴⁹ és a *Ḥabīb al-Siyar*, ami viszont minderről egy szót sem ír. Ez utóbbi estében érdekes kérdés, hogy vajon mi lehet ennek az oka, és a későbbi krónikákban miért van benne a haditanács, ami ebből kimaradt. Erre van egy lehetséges válasz: Khwāndamīr Ḥabībullāh Sāwji-nak ajánlotta művét, aki történetesen a fent említett Dürmiš Khān Šāmlū embere volt.⁵⁰ Mivel az összes szafavida kori krónika egyetért abban, hogy Dürmiš Khān beszélt rá Ismāʿīl-t arra, hogy ütközzön meg a törökökkel úgy, ahogy végül megtette, az ő szerepe meglehetősen negatív, és könnyen meglehet, hogy Khwāndamīr, aki az ő emberének a támogatását élvezte, kénytelen volt ezt elhallgatni. Az I. Ṭahmāsb uralkodása alatt ténykedő krónikások azonban ezt már nyugodtan leírhatták. Maga I. Ṭahmāsb is megemlékezik erről az önéletrajzában, egy I. Süleymān török szultánnal folytatott levélváltás kapcsán:

*„Pidar-i man dar ān rūz ki bā pidar-i šumā jang kard, Dürmiš Khān wa sāʿir umarā, balki tamāmī-yi laškar-i ū mast būda and, šab tā šabāḥ šarāb khwurda āhang bar jang namūda būdand ... az ān tārīkh har gāh ḥikāyat-i jang-i Čāldirān bamiyān mīāyad, man Dürmiš Khān rā duʿā-yi bad mīkunam ki pidaram Šāh Ismāʿīl rā farīfta burd wa jang kard.”*⁵¹

„Azon a napon, amikor az apám a te apáddal harcolt, Dürmiš Khān és a többi vezető, sőt talán az ő egész serege részeg volt, estétől reggelig boroztak és a harcról énekeltek ... attól az időtől kezdve mindig, amikor a Čāldirān-i csata története előkerül, én elátkozom Dürmiš Khān-t, amiért az apámat, Ismāʿīl sahot becsapta és harcba vitte.”

⁴⁸ Emecen, Feridun M: *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2010, 128.

⁴⁹ *Tārīkh-i Īlčī-yi Niẓāmšāh*, 66.

⁵⁰ Tawāqib, Jahānbakhš: *Tārīkh-nigārī-yi ʿAšr-i Šafawīyya wa Šinākt-i Manābiʿ wa Maʿākhiz*. Šīrāz: Intiṣārāt-i Nawāid-i Šīrāz, 2001, 26.

⁵¹ *Tazkira-yi Šāh Ṭahmāsb*, 29.

Ennek fényében érthető, hogy miért kerülhetett bele a haditanács az I. ʿTahmāsb korabeli krónikákba. Érdekes megemlíteni, hogy ezek között akad egy, ami némileg másképpen tárgyalja az eseményeket, ez pedig Būdāk Munši Qazwīnī *Jawāhir al-Akhhbār* című, az *Aḥsan al-Tawārīkh*-al nagyjából egyidős munkája. Ebben az szerepel, hogy Khān Muḥammad Ustājlu óva intett attól, hogy szemtől szembe ütközzenek meg az ellenséggel, ám ezt Dürmiš Khān szintén elvetette, és azt mondta, hogy Khān Muḥammad megijedt.⁵² Minden bizonnyal ez az alternatív változat sem véletlenül jött létre. A ʿTahmāsb alatti iráni-oszmán háborúk során a szafavida seregek igyekeztek elkerülni a számbeli fölényben lévő oszmán főssereggel való nyílt konfrontációt, és gyakran menetközben támadtak rá kisebb seregekre, vagy állták el az útjukat. Így viszont számos kisebb-nagyobb győzelmet arattak, és nem szenvedtek el a Čāldirān-ihoz mérhető megsemmisítő vereséget.⁵³ Maga I. Süleymān is panaszkodik a *qizilbāš* seregek ezen taktikájáról egy I. Ferdinánd magyar királynak írt, 1554. március 2.-án (961. Rabīʿ al-Awwal 28.-án) kelt levelében⁵⁴. Ezek alapján valószínű, hogy Būdāk Munši Qazwīnī ezt vetítette vissza az 1514-es eseményekre, így leírását akár egyfajta udvari propagandaként is értékelhetjük. Műve hatott a későbbi történétírókra is, a *Tārīkh-i ʿĀlamārā-yi ʿAbbāsī* is ugyanígy számol be a haditanácsról, nagy hasonlóságot mutatva a későbbi, névtelen *Tārīkh-i ʿĀlamārā-yi Šafawī*-val is.⁵⁵

A seregek hadrendje és létszáma a forrásokban

Mind a két forrás közli mind az iráni, mind a török hadsereg alapvető elrendezését és vezetőit. Azonban a két forrás némileg ellent is mond egymásnak, így érdemes ezt is górcső alá venni. A *Ḥabīb al-Siyar* szerint Ismāʿīl a jobbszárnyat Khān Muḥammad-ra és más emírekre bízta, a balszárny élére pedig Dürmiš Khān-t (akit itt Warmiš Khān-nak nevez) állította. A zászló közepén volt, mellé Amīr Nizām al-Dīn ʿAbd al-Bāqī, Sayyid Muḥammad Kamūna és Amīr Šarīf al-Dīn ʿAlī kerültek, Ismāʿīl pedig úgy döntött, hogy oda megy majd, ahol segítségre lesz szükség.⁵⁶ Az *Aḥsan al-Tawārīkh* nagyrészt ugyanezt közli (noha a nevek pontos írásmódjában van némi különbség), ugyanakkor több nevet sorol föl, és a két szárny elrendezését pontosan fordítva adja meg. Dürmiš Khān Šāmlū itt a jobbszárny élére került

⁵² Lásd a mű idevonatkozó részének török fordítását: Genç, Vural: *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran* (1514). İstanbul: Bengi Yayınları, 2011, 40-41.

⁵³ Nawāʿī, ʿAbd al-Ḥusayn: *Rawābiʿ-i Siyāsī wa iqtisādī-yi Īrān dar dawra-yi Šafawīyya*. Tihrān: Sāzmān-i Muṭālaʿa wa Tadwīn-i Kitāb-i ʿUlūm-i Insānī-yi Dānišgāhhā, 1387, 12-24.

⁵⁴ Bevezetés a hódoltság török diplomatikájába, 6. tábla.

⁵⁵ *Tārīkh-i ʿĀlamārā-yi ʿAbbāsī*, 42.

⁵⁶ *Ḥabīb al-Siyar*, 545-546.

Khalīl Sulṭān Zū al-Qadr, Ḥusayn Bīg Lala, Nūr `Alī Khalīfa Rūmlū és Khulafā Bīg társaságában, a balszárnyhoz pedig Khān Muḥammad Ustājlu, Čāyān Sulṭān Ustājlu és a Diyarbakır-i seregek kerültek. Középen ugyanazokat a személyeket adja meg, majd hozzáteszi, hogy Sārūpīra Qūrčibāšī és csapata *čarkhčī* lett. Maga Ismā`īl úgy döntött, hogy a *qūrčī*-jaival oda fog menni, ahol segítségre van szükség.⁵⁷ Ezeknek az adatoknak a hitelességéről megoszlanak a vélemények, a szakirodalomban is sokféle variáció fordul elő, attól függően, hogy a szerző milyen forrást használt. (Mindez jól tükrözi a szafavida krónikairódalomban tapasztalható zűrzavart is: a szafavida krónikák a forrásaiktól függően ennek a két változatnak a variációit tartalmazzák, és a nevekben is vannak eltérések a források között.) Abban azonban a különböző modern szerzők is egyetértenek, hogy Khān Muḥammad Ustājlu vezette a balszárnyat, így valószínűleg az *Aḥsan al-Tawārīkh* leírásának van több köze a valósághoz.

A török sereg hadrendjének a leírása általában ugyanazokat az elemeket tartalmazza a szafavida krónikákban. Mind a *Ḥabīb al-Siyar*, mind az *Aḥsan al-Tawārīkh* leírása tipikusnak tekinthető, minkét forrás szerint az oszmán szultánok szokásos stratégiája volt, hogy egy domb köré szekerekből és láncokból álló erődítést építenek, és a puskás janicsárok, a könnyű és a nehéz ágyúk ezen a szekérváron belül kapnak helyet. Selim a szekérvár elé mindkét forrás szerint 12000 janicsárt vezényelt. Az *Aḥsan al-Tawārīkh* ezt kiegészíti azzal, hogy Selim a jobb-és balszárny vezetését neves pasákra bízta: Sinan Paşa-ra, Mustafá Paşa-ra, aki Beyoğlu Paşa néven volt ismert, Ferhat Paşa-ra, Karaca Paşa-ra és Dulkadiroğlu Ali Bey-re, aki Şehsüvar bey fia volt. A forrás két, a későbbiekben fontos szereplő helyét említi külön: Malkoçoğlu a *čarkhčī*-khoz került, Mihaloğlu pedig a *mūčī*-khoz.⁵⁸ A török seregről és a hadrendjéről leírtak ebben a forrásban hitelesek, az összes forrás egybehangzóan ugyanezeket adja meg.⁵⁹ Ez is alátámaszthatja azt, hogy az iráni hadsereg hadrendjére nézve is Ḥasan Bīg leírása a pontosabb és hitelesebb.

A seregek létszámát illetően egy dolog nagyon feltűnő mind a két forrásban: az oszmán fölény igen markáns hangsúlyozása. A török sereg létszámára vonatkozóan Ḥasan Bīg pontosabb adatokkal szolgál: szerinte az útnak indult török sereg 200 ezer fő volt, lovasok és gyalogosok vegyesen.⁶⁰ A csata előtti hadrendbe állásnál már csak több mint 100 ezerről

⁵⁷ *Aḥsan al-Tawārīkh*, 1084.

⁵⁸ *Aḥsan al-Tawārīkh*, 1083.

⁵⁹ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III Ncü Cilt, 2 nci Kısım Eki: *Osmanlı - İran Savaşı: Çaldıran Meydan Muharebesi 1514*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979, 111.

⁶⁰ *Aḥsan al-Tawārīkh*, 1083.

beszél.⁶¹ A *Ḥabīb al-Siyar* kevesebb adatot közöl, Khwāndamīr szerint Selim több mint 200 ezer lovast küldött a csataterre, és ezen felül volt még 12 ezer puskás janicsárja is,⁶² az utóbbit egybehangzóan megerősítik a XVI. századi perzsa krónikák (az *Aḥsan al-Tawārīkh* is ugyanennyit ír), sőt a török források is.⁶³

Az iráni sereg létszámára Ḥasan Bīg nem ad meg konkrét adatot, a *Ḥabīb al-Siyar* 10-12 ezer főről beszél.⁶⁴ A *Tārīkh-i `Ālamārā-yi Šafawī* 18 ezret,<sup>65</sup> a *Tārīkh-i `Ālamārā-yi `Abbāsī* 20 ezret ad meg.<sup>66</sup> A *Tārīkh-i Īlčī-yi Nizāmšāh* szerint 80 ezer lovas állt Ismā`īl rendelkezésére, ez a legnagyobb szám, ami a perzsa forrásokban előfordul.⁶⁷

Ezen adatok hitelességéről megoszlanak a vélemények. Savory szerint az mindenesetre biztosnak tűnik, hogy az oszmán sereg legalább kétszeres túlerőben volt a *qizilbāš* sereghez képest, és a Hakimeddin Idris Bitlisi által a *Selīm-nāme*-ben megadott számok (100000 fős oszmán sereg egy 40000 fős iráni sereggel szemben) tűnnek a leghihetőbbnek.⁶⁸ Török források alapján az útnak indult török sereg valójában 140 ezer fős lehetett, és Selim később útközben hátrahagyott egy 40000 fős kontingenst Anatóliában, így a csatában részt vevő sereg 100 ezres létszáma az *Aḥsan al-Tawārīkh*-ban ezek alapján is abszolút reálisnak tűnik.⁶⁹

A perzsa krónikások természetesen módfelett igyekeznek hangsúlyozni az oszmán sereg túlerejét, rendszerint túlzó, hiperbolikus leírásokat alkalmazva a sereg nagyságának az érzékeltetésére. Eerre álljon itt egy ékes példa az *Aḥsan al-Tawārīkh*-ből:

„... ki awḥām-i banī Ādam rā tašawwur-i yak fawj az afwāj-i bī nihāyat u aslaḥa-yi bī ḡāyat-i ān `ājiz āmadī, wa aqlām-i aqālīm-i ahl-i `ālam ba kitābat-i šumara-yi ān kāfīyyat nanamūdī.”⁷⁰

⁶¹ *Aḥsan al-Tawārīkh*, 1083.

⁶² *Ḥabīb al-Siyar*, 546.

⁶³ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III Ncü Cilt, 2 nci Kısım Eki: *Osmanlı - İran Savaşı: Çaldıran Meydan Muharebesi 1514*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979, 76.

⁶⁴ *Ḥabīb al-Siyar*, 545.

⁶⁵ *Tārīkh-i `Ālamārā-yi Šafawī*, 489.

⁶⁶ *Tārīkh-i `Ālamārā-yi `Abbāsī*, 42.

⁶⁷ *Tārīkh-i Īlčī-yi Nizāmšāh*, 66.

⁶⁸ Savory, Roger M: "Tajlu Khanom: Was she Captured by the Ottomans at the Battle of Chaldiran, or not?" In: Éva M. Jeremiás, ed. *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th-17th Centuries*. Piliscsaba: The Avicenna Institute of Middle Eastern Studies, [2002] 2003, 217.

⁶⁹ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III Ncü Cilt, 2 nci Kısım Eki: *Osmanlı - İran Savaşı: Çaldıran Meydan Muharebesi 1514*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979, 77.

⁷⁰ *Aḥsan al-Tawārīkh*, 1082.

„...amelynek végtelen tömegei közül egyetlen seregnek és annak számtalan fegyverének elképzelése is meghaladta az emberiség képzelőerejét, és a világ országainak valamennyi tolla sem volt elegendő a létszámának leírásához.”

Az ellenség számbeli fölényének ilyen markáns hangsúlyozása egyértelműen a *qizilbāš* sereg vereségének a szépítésére szolgál. Būdāk Munši Qazwīnī még azt is hozzáteszi, hogy a csatatér irániak felé eső oldala saras volt, a törökök felé eső része ellenben nem. Ez szintén a török sereg helyzeti előnyét hivatott jelezni az irániakkal szemben.

A csata, a vereség és az oszmán tűzérség szerepe az eseményekben

A csata a források szerint 1514. augusztus 23-án (920. rajab hó 2-án) zajlott le, és reggeltől estig tartott. Magáról a csatáról a *Ḥabīb al-Siyar* kevés konkrétumot ír, nem részletezi a hadmozgásokat és az eseményeket, helyette a hősieken küzdő seregeket és a hatalmas vérontást ábrázolja hiperbolikus szépirodalmi leírásokkal. Az egyetlen konkrét, kézzel fogható esemény, amiről tudósít, az az, hogy a csata során egy Malkoçoğlu nevű török tiszt párbajra hívta Ismāʿīl-t, aki elfogadta a kihívást, és azonnal a mellkasáig kettévágta őt. Malkoçoğlu holttestét egy embere a szultán elé vitte, aki elképedésének adott hangot, és azt mondta, hogy senki más nem képes így forgatni a kardot.⁷¹ Ezt a teljesítményt látva a törökök megfutamodtak, bezárkóztak a szekérvárba, és onnan tüzeltek az iráni seregére. Ami innentől jön, az viszont nagyon érdekes:

„*Wa čūn bar zamīr-i anwar-i pādšāh-i rub`-i maskūn furūg-i īn ma`nī wāziḥ u lāyih būd ki dar ān maqām iṣrār bar paykāṛ mawjib-i halāk-i khuddām-i mawkab-i nuṣrat-šu`ār mīšawad, khāṭir-i `ālī-ma`āṭir bar ān qarār dād ki ba mawjib-i kalama-yi „Al-ḥarb khad`at” čand kūč bāzpas našīnad, ki rūmiyān mānand-i Muḥammad Khān Šaybānī dilīr gašta ... az miyān-i `arāba u čapar bīrūn āyand, āngāḥ `itfa-yi `anānī karda bar sar-i īšān tāzad, wa bunyād-i ḥayāt-i ān qawm-i pur-sitīz rā bar andāzad.*”⁷²

„És mivel a lakott világ uralkodójának ragyogó elméje számára nyilvánvaló és egyértelmű volt annak a dolognak a fénye, hogy azon a helyen a harc melletti kitartás a győzedelmes

⁷¹ *Ḥabīb al-Siyar*, 547.

⁷² *Ḥabīb al-Siyar*, 547-548.

sereg szolgálóinak a pusztulását fogja okozni, az [ő] nagyszerű elmé[je] amellett döntött, hogy az „A harc cselvetés” szavának értelmében néhány állomásnyit hátrál, hogy a Rūm-iak Muḥammad Khān Šaybānī⁷³ módjára felbátorodva ... a kocsik és palánkok közül kijöjjenek, [és] akkor a kantárt megfordítva rájuk rontson, és azon harcias nép életének alapját felszedje.”

Ebben a leírásban tehát Ismāʿīl nem szenvedett vereséget a csata folyamán, hanem „csak” visszavonulást színlelt, ami egy taktikai lépés volt. Előre kell bocsátani: ezzel a véleményével, illetve a leírásában foglaltakkal Khwāndamīr egyedül áll a szafavida történetíráson belül. A valóság, mint ahogyan az *Aḥsan al-Tawārīkh* leírása is, ehhez képest teljesen más.

Az *Aḥsan al-Tawārīkh* már viszonylag részletesen leírja a konkrét hadmozdulatokat és eseményeket. Ḥasan Bīg szerint először a *qizilbāš* jobbszárny lendült támadásba a török balszárny ellen, majd miután elakadt, Ismāʿīl is csatlakozott a csapatával, és így együtt már sikeresen megfutamították a török balszárnyat. Az *Aḥsan al-Tawārīkh* szerint ennek a támadásnak a során ölte meg Ismāʿīl Malkoçoğlu-t, és ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a török balszárny megfutamodjon. A *qizilbāš* balszárny Khān Muḥammad Ustājlu vezetésével szintén támadásba lendült, és a török jobbszárnyat megfutamította, azonban ekkor váratlan fordulat következett be: egy ágyúgolyó eltalálta Khān Muḥammad-ot, aki azonnal meghalt. Ezt látván a török sereg felbátorodott, és szétverte a *qizilbāš* balszárnyat, majd a középső alakulatot is. Ismāʿīl hősiiesen küzdött, halomra gyilkolta az ellenséget és Ḥasan Bīg szerint hétszer átvágta a szekérvár láncait is, ám a törökök puska-és ágyútűzzel mindig visszaverték. Végül Ismāʿīl megfújatta a harci kürtöt, és mivel mindössze 300 ember gyűlt össze erre, az iráni sereg elhagyta a csatateret. Ismāʿīl ezután nem tért vissza a táborba, ami Selim kezére került, hanem Darjazīn-ba menekült a serege maradékával. Menekülés közben a lova elsüllyedt a sárban, és Khiẓr Āqā-yi Ustājlu a saját lovát adta oda neki, hogy el tudjon menekülni.⁷⁴ Mindez (noha Ḥasan Bīg ezt szó szerint nem mondja ki) egyértelműen azt mutatja, hogy Ismāʿīl vereséget szenvedett, és még a csatáról való elmenekülése sem volt éppen zökkenőmentes.

Természetesen az *Aḥsan al-Tawārīkh* leírása a hitelesebb, a történettudomány mai állása szerint a csata nagyjából így zajlott le, a török források is hasonlóan írják le. Nagyjából egyetértés mutatkozik abban, hogy a csata során először az iráni jobbszárny támadt, amely egy heves rohammal megfutamította a török balszárnyat. Azonban az iráni balszárny rohama

⁷³ Özbek uralkodó, az 1510-es Marv-i csatában Ismāʿīl ölte meg.

⁷⁴ *Aḥsan al-Tawārīkh*, 1087.

elakadt, és a törökök így be tudták vetni ellenük a tűzfegyvereket, ekkor vesztette életét Khān Muḥammad Ustājlu és sok más iráni vezető. Végül a törökök ellentámadásba lendültek és szétszórták az iráni sereget, maga Ismāʿil is nehezen menekült meg, a tábor pedig a törökök kezére került. Egyes apróbb részleteket, például Ismāʿil lovának a sárban való elsüllyedését, vagy Sulṭān ʿAlī Mīrzā elfogását az *Aḥsan al-Tawārīkh* közli először a szafavida történetírásban – ezeket török források, és az ezeket forrásul használó török szerzők is említik.⁷⁵ Ez a krónika tehát jóval többet mond és jóval használhatóbb, mint a korábbi szafavida krónikák, noha világosan tetten érhető rajta, hogy ezeket is felhasználta forrásként: a Malkoçoğlu megöléséről szóló rész (Malkoçoğlu versbe szedett dicsekvését nem számítva) szinte szó szerinti átvétel Khwāndamīr művéből. Ez egyébként egy történetileg megfogható momentum, és az *Aḥsan al-Tawārīkh* leírása (nagy vonalaiban) itt is helytálló. Malkoçoğlu Ali Bey egy neves és nagy múltú *akıncı*-család sarja és Szófia szandzsákbégje volt.⁷⁶ A Čāldirān-i csatában egy csapat *akıncı* élén vett részt, és a bal szárnyon elől helyezkedett el. A csata során az Ismāʿil vezette iráni jobbszárny megsemmisítette ezt az osztagot, maga Malkoçoğlu Ali Bey és testvére is ott veszett.⁷⁷ Ezt tehát Ḥasan Bīg helyesen írja, bár az apróbb részleteket, például Malkoçoğlu Ismāʿil-hoz intézett szavait, vagy a kettévágatásának a mértékét nyilván nem lehet hitelt érdemlően igazolni (már amennyiben valóban kettévágatott, és nem csak a párbaj klasszikus perzsa epikai toposzának erre az esetre való alkalmazásáról van szó). Érdekes, hogy ezt a párbajt a szafavida krónikák mindig kiemelik, és rendszerint a csata egyik fordulópontjaként tüntetik fel. A perzsa források jellemzően bátor harcosként tüntetik fel, aki Ismāʿil ellen vonult a csata során, de természetesen nem volt esélye ellene, és végül az uralkodó kardja által (a különböző források szerint eltérő mértékben) kettévágva végezte. A XVII. század folyamán ez a párbaj önálló életre kel, egyes források kiemelik a csata elé, sőt akár nagyon komoly háttértörténetet is kreálnak hozzá.⁷⁸

Érdeemes megvizsgálni a török tűzéréség szerepét a leírásokban, ugyanis egyértelműen a tűzfegyverek bevetése volt a török győzelem oka, még ha ezt a szafavida történetírók nagyon

⁷⁵ Emecen és Kılıç könyvében, és a *Çaldıran Meydan Muharebesi*-ben is megtalálhatóak ugyanezek. Sulṭān ʿAlī Mīrzā elfogásánál egyik könyv sem említi meg a konkrét forrást, ugyanakkor Emecen a menekülő Ismāʿil lovának a sárban való elsüllyedésénél és a török alakulat utánuk küldetésénél két török forrásra (Idris-i Bitlisi-re és Şükri-i Bitlisi-re) hivatkozik, Kılıç pedig nem tüntet föl a bibliográfiájában perzsa történeti forrást, így igen valószínű, hogy ez az esemény oszmán-török krónikákban is előfordul.

⁷⁶ *İslām Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, 538.

⁷⁷ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III Ncü Cilt, 2 nci Kısım Eki: *Osmanlı - İran Savaşı: Çaldıran Meydan Muharebesi 1514*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979, 116.

⁷⁸ Lásd például a *Tārīkh-i ʿĀlamārā-yi Şafawī* leírását (a történet több részben adatik elő, maga a párbaj a felhasznált kiadásban a 485-489. oldalon található).

el is túlozzák.⁷⁹ A *Ḥabīb al-Siyar* természetesen nagyon hangsúlyozza a török tüzérség veszélyességét, azt is írja, hogy a törökök a csata során folyamatosan lőttek, egyszerre 5-6 ezer puska szólt minden pillanatban, és az ég is elsötétült a lőporfüsttől.⁸⁰ Ḥasan Bīg szerint a török tüzérek 1 *farsang*-ról (kb. 6 km) is pontosan eltalálták a célt,⁸¹ ami nem lehet igaz, mert a hatótávjuk rövid volt, és távolról nem sok kárt tudtak okozni az ellenségnek.⁸² Tehát ő is erősen túloz a török tüzérek veszélyességét illetően, de a csata nagy részében már nem emeli ki őket, és csak Khān Muḥammad Ustājīlū megölésével kezd fontos szerepet játszani a tüzérség. Ezáltal jóval tárgyilagosabb a korábbi forrásoknál, amik ezt általában igen erősen eltúlozzák. Mindenesetre végül Ḥasan Bīg-nél is a tüzérség és a török puszkák tüze akadályozza meg Ismāʿīl-t abban, hogy a szekérvár ellen komolyabb támadást tudjon intézni, és ezután vonul el a csataterrről. Az *Aḥsan al-Tawārīkh* leírása ilyen szempontból is történelmileg is hitelesnek tekinthető, Falsafi szerint a török tüzérséget csata első szakaszában nem is tudták bevetni, mert az iráni sereg heves rohama miatt az *azab*-ok egy ideig nem tudtak hova elmenni előlük.⁸³ Mindezek alapján a csatáról közölt tények mennyisége és minősége alapján egyértelműen Ḥasan Bīg leírása a hitelesebb.

Mindkét forrásból látszik, hogy a csata során mindkét fél súlyos veszteségeket szenvedett. A *Ḥabīb al-Siyar* is felsorolja a csatában elhunyt vezetőket, őket szerinte az oszmán tüzérség tüze ölte meg. Név szerint Ḥusayn Bīg Lala-t, Khulafā Bīg-et, Sārūpīra Qūrčibāšī-t, Amīr ʿAbd al-Bāqī-t, Sayyid Šarīf al-Dīn ʿAlī-t, Sayyid Muḥammad Kamūna-t és Sulṭān ʿAlī Mīrzā-t említi.⁸⁴ Ḥasan Bīg őket is nagyrészt felsorolja, de hozzáteszi még Khān Muḥammad Ustājīlū-t, és azt írja, hogy összesen 5000 ember halt meg, ebből 2000 volt iráni, 3000 pedig török.⁸⁵ Ezen adatok hitelességéről is megoszlanak a vélemények, feltehetőleg a *Lubb al-Tawārīkh* adata lehet közel hiteles, miszerint 5000 fő körül lehetett az iráni fél vesztesége.⁸⁶

⁷⁹ "The Sherley Myth," in Savory, Roger M.: *Studies on the History of Safavid Iran*. London: Variorum Reprints, 1987, XI 73.

⁸⁰ *Ḥabīb al-Siyar*, 546-547.

⁸¹ *Aḥsan al-Tawārīkh*, 1082-1083.

⁸² Nasrullah Felsefi: "Çaldıran savaşı," in: Genç, Vural: *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran* (1514). İstanbul: Bengi Yayınları, 2011, 124.

⁸³ Nasrullah Felsefi: "Çaldıran savaşı," in: Genç, Vural: *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran* (1514). İstanbul: Bengi Yayınları, 2011, 124-125.

⁸⁴ *Ḥabīb al-Siyar*, 547.

⁸⁵ *Aḥsan al-Tawārīkh*, 1087-1088.

⁸⁶ Emecen, Feridun M: *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2010, 144.

A csata után: Selim Tabrīz-ban és a török sereg visszavonulása

A Čāldirān-i csata után Selim seregével szeptember 6-án bevonult Tabrīz-ba.⁸⁷ Erről a két forrás eltérően számol be. A *Ḥabīb al-Siyar* leírása némileg különös, amellet, hogy szokás szerint kevés konkrétumot közöl, a szóhasználat is érdekes. Szó szerint ezt írja:

„*Wa Sulṭān Salīm ba`d az murāja`at-i ān ḥaẓrat az Čāldirān ba dār al-mulk-i ĀzARBĀYJĀN kharāmīda šanīd ki pādšāh-i šāhib-ta`īd `asākīr-i fīrūzī-ma`āṭir rā jam` karda mutawajjih-i ānjānib ast. Banābar ān khūfī `aẓīm bar ẓamīraš mustawlī gašt, wa salāmat-i nafs munḥašir dar mu`āwadat dānista az sar-i ẓabt-i ĀzARBĀYJĀN dar guzašt, wa ziyāda az hašt rūz dar ān balda tawaqquf natawānast namūd.*”⁸⁸

„*Selim szultán [Ismā`īl] őfelsége Čāldirān-ból való elvonulása után Azerbajdzsán fővárosába vonult. Hallotta, hogy a megerősítést birtokló uralkodó a győzelmes jelű sereget összegyűjtötte, és arrafelé tart. Emiatt hatalmas félelem szállta meg az elméjét, ostromlott lelke egészségét a visszafordulásban tudván lemondott Azerbajdzsán elfoglalásáról, és nyolc napnál többet nem tudott abban a városban maradni.*”

A leírás érdekességét –amellet, hogy Selim már annak a hallatán elmenekült Iránból, hogy Ismā`īl sereget gyűjtve elindult arrafelé-, a szóhasználat adja. Khwāndamīr nem nevezi meg konkrétan Tabrīz városát, az első, minden bizonnyal erre vonatkozó szókapcsolat a *dār al-mulk-i ĀzARBĀYJĀN*, azaz „Azerbajdzsán fővárosa”. A *dār al-mulk* azonban általában királyi székhelyet is jelent, így attól függően, hogy a két szó között ott van-e a birtokviszonyt jelző, írásban egyébként nem jelölt *izāfa*, jelentheti Azerbajdzsán fővárosát, de akár Azerbajdzsánt mint királyi székhelyet (szállásterületet) is.

A „*balda*” szó jelent várost is, ez lenne a logikus fordítása, ugyanis minden forrás, amely erről szót ejt, azt írja, hogy Selim nyolc napig tartózkodott Tabrīz városában. Azonban a perzsában a városra általában a *šahr* szó használatos, a *balda* pedig tartományt vagy akár országot is jelent. A többi krónika adatai és a két szó későbbi (hasonló szöveggörnyezetű) újabb előfordulásai alapján értelemszerűbbnek tűnik a *dār al-mulk-i ĀzARBĀYJĀN*-t Tabrīz-ra

⁸⁷ Emecen, Feridun M: *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2010, 146.

⁸⁸ *Ḥabīb al-Siyar*, 548.

vonatkoztatni, a *balda* szót pedig városnak fordítani, ám a szóhasználat fentebb leírt furcsaságai és kétértelmősége miatt nem zárható ki bizonyos fokú ködösítés a szerző részéről. Elképzelhető, hogy ezzel a kétértelműséggel Khwāndamīr szeretne volna elkendőzni a csatának az egyik fontos következményét, az iráni főváros megszállását, a szóhasználat pedig ezért ilyen különös, és ezért nem nevezi néven Tabrīz-t. Esetleg az is lehetséges, hogy a királyi székhely ebben az időszakban nem magában Tabrīz városában, hanem annak környékén volt, és ez esetben a szóhasználat látszólagos ingadozása valójában a királyi székhely és a főváros megkülönböztetésére szolgál. Ennek a megnyugtató eldöntéséhez Khwāndamīr terminológiájának mélyreható vizsgálatára lenne szükség.

Ḥasan Bīg ezzel szemben egyértelműen leírja Selim bevonulását Tabrīz-ba. Szerinte tiszteletet tanúsított a városlakókkal szemben, ez összhangban van Būdāk Munši Qazwīnī tudósításával is, aki kiemeli, hogy Selim senkit nem bántott a városban. Az *Aḥsan al-Tawārīkh* tartalmaz egy történetet is Selim Tabrīz-i tartózkodásának az idejéből: Selim pénteki istentiszteletet tartatott a Ḥasan Pādšāh-mecsetben, amikor is a *khātib* Ismāʿīl nevére mondta a *khuṭba*-t (szentbeszéd a pénteki istentiszteleten).⁸⁹ Minthogy ez az adott terület fölötti fennhatóság jelképe, és a muszlim hódítóknak az első dolga a saját nevére mondatni a *khuṭba*-t a megszállt területen, ez azt jelenti, hogy a *khātib* nem ismerte el Selim-et a város urának. Ḥasan Bīg szerint a török tisztek meg is akarták ezért ölni, ám Selim ezt nem engedte, mondván, hogy biztosan csak megszokásból mondta Ismāʿīl nevét. Azt is hozzátette a szultán, hogy már így is három nemes *sayyid* halt meg Čāldirān-nál, kár lenne még egyet megölni. Selim nyolc napot töltött a városban, majd ezután elvonult és Amasyában töltötte a telet.

Selim elvonulását a városból –és ezáltal a háború kimenetelét- némileg eltérően értelmezik a források. A *Ḥabīb al-Siyar* verses betétekkel kommentálja Selim visszavonulását, amelyek nem hagynak kétséget afelől, hogy a szerző egyértelműen iráni diadalként könyveli el azt. Ennek illusztrálására álljon itt példaként az egyik verses betét:

„*Har čand bowad gāwzan pur zūr u dilr,*
Hargiz našawad muqīm dar bīša-yi šīr.
Gunjašk waṭan kunad ba har jāy, walī
Dar maskan-i šāhbāz kay mānad dīr?”⁹⁰

⁸⁹ *Aḥsan al-Tawārīkh*, 1088.

⁹⁰ *Ḥabīb al-Siyar*, 548.

„Bármennyire is erős és bátor legyen is a szarvas,
 Az oroszlán erdejében soha nem települ le.
 A veréb otthonra lel mindenhol, de
 A sólyom lakhelyén mikor marad sokáig?”

Ezek a betétek azt sugallják, hogy Selimnek eleve esélye sem lett volna a győzelemre. A fejezet végén megtudjuk, Ismā'īl dicsőségesen visszatért a székhelyére, ahol örömmel fogadták, és komoly államférfi módjára elkezdte az államügyeket intézni.

Ḥasan Bīg szerint félelem szállta meg Selimet és ezért vonult el, ám ezt ő egyfajta isteni segítségnek tekinti:

„Ba`d az hašt rūz, dawlat-i šāhī ba amdād-i luṭf-i ilahi, bar ṭibq-i kalām-i ma`jiz-i niẓām wa «qazafa fī qulūbihim al-ra`ab», khūf-i tamām bar khāṭiraš istīlā yāfta dar ākhar-i hamān māh ṭabl-i murāji`at kūfta ba ṣaub-i Rūm rawāna šud...”⁹¹

„Nyolc nap múlva a sah szerencséjére az isteni kegy segedelmével, a Kormányzó [Isten] csodája és az «A szívükbe félelem költözött»⁹² szerint elméjét teljesen megszállta a félelem, ugyanazon hónap végén megverette az elvonulás dobját, és Rūm felé indult...”

Ḥasan Bīg nem mondja ki egyértelműen egyik fél vereségét sem, ugyanakkor a dawlat szót győzelemként is lehet értelmezni, így ebből a részből azt is ki lehet olvasni, hogy a háború ezen *deus ex machina* folytán végül Ismā'īl győzelmével végződött. Ezután már csak annyit tartalmaz a leírás, hogy Selim elvonulását meghallván Ismā'īl Tabrīz-ba ment, és ott töltötte a telet.

⁹¹ *Aḥsan al-Tawārīkh*, 1088.

⁹² A szövegkiadás lábjegyzete szerint a Korán 33. szúrájának (*Sūrat al-Iḥzāb*) 36. āyat-ja, de valójában a 26.

Konklúziók

A fentebb leírtak alapján világosan látszik, hogy a csata után több mint fél évszázaddal született *Aḥsan al-Tawārīkh* a történeti kutatás számára sokkal használhatóbb és értékesebb forrás, mint a nagyrészt még I. Ismāʿīl alatt született *Ḥabīb al-Siyar*. Az utóbbi nagyon kevés konkrétumot ír le, más források alapján néha még annak a hitelessége is kérdéses, és –amint azt a csata végének az átírásánál láthattuk– egyes esetekben durva ferdítéseket is tartalmaz. Emiatt önmagában használhatatlan a Čāldirān-i csata kutatásához, inkább más források kontextusában lehet értelmezni. Ezzel szemben az *Aḥsan al-Tawārīkh* sok történetileg is hitelesnek információt tartalmaz, amelyek korábbi krónikákban gyakran nem fordulnak elő, és sokkal tárgyilagosabb és kiegyensúlyozottabb a narratívája, mint a *Ḥabīb al-Siyar*-é. Ebben a tekintetben az *Aḥsan al-Tawārīkh* egy kifejezetten előremutató forrás, már megelőlegezi a XVII. századi krónikák szemléletét, amelyek már nyíltan elismerik a vereséget, és ezzel párhuzamosan gyakran újabb, a XVI. századi forrásokból hiányzó információkat is közölnek. Felmerül azonban a kérdés: mi lehet ennek a szemléletbeli változásnak az oka, és milyen jelentősége van ennek a történelemtudomány számára? A választ alighanem a korabeli Čāldirān-recepció változásaiban kell keresni. Khwāndamīr idejében a Čāldirān-i vereség még időben meglehetősen közeli eseménynek számított, a *Ḥabīb al-Siyar* megírásakor a csatában részt vett, és azt túl is élt főbb szereplők közül még jó néhányan életben voltak, beleértve magát Ismāʿīl-t, és a források szerint őt a végül végzetesnek bizonyuló várakozásra rábeszélő Dūrmiš Khān-t is. Emiatt a csata feltehetően érzékeny témának számított, és Khwāndamīr nem írhatott le szabadon sok olyan dolgot, ami később már bekerülhetett a krónikákba. Sokat nyomhatnak a latban a személyi kötelékek is: Khwāndamīr patrónusa Dūrmiš Khān embere volt, talán ennek a hatására hallgatta el a szerző a haditanácsot is. Mindez ahhoz vezetett, hogy a *Ḥabīb al-Siyar*-ban szinte nagyítóval kell keresni a történelmi kutatások szempontjából hasznos információkat, és a csata végének átírásával olyan durva ferdítések is belekerültek, amelyeket már egyetlen későbbi krónika sem tartalmaz (kivéve, ha a krónikás a *Ḥabīb al-Siyar* idevonatkozó részét másolta le, például a XVII. századi *Rawzat al-Šafawiyya* esetében).⁹³

Ezzel szemben I. Ṭahmāsb alatt időben egyre távolabb került a csata a krónikásoktól, és az uralkodó véleménye is ismert a csatával kapcsolatban. A fentebb már említett

⁹³ *Rawzat al-Šafawiyya*, 290.

visszaemlékezésében azt válaszolta az őt harcra hívó és Čāldirān-nal példálózó I. Süleymān-nak, hogy nem harcolhat egy olyan sereggel, ami tízszer nagyobb, mint az övé, és hogy örültnek vagy részegnek kell lenni ahhoz, hogy valaki ilyen cselekedetre vetemedjék.⁹⁴ Dūrmiš Khān-t is elítélte, mivel szerinte ő volt az, aki az apját rábeszélte a harcra, ezt főntebb szintén láthattuk. Mindennek fényében érthető, hogy az I. Ṭahmāsb alatt tevékenykedett krónikások már jóval szabadabban írhattak, ekkor került be a leírásokba a haditanács, és ha apránként is, de megjelentek újabb információk is. Végül I. Ṭahmāsb uralkodásának legvégén, szinte egy időben megszületett két fontos, de adott esetben homlokegyenest ellentétes dolgokat állító mű, az *Aḥsan al-Tawārīkh* és Būdāk Munši Qazwīnī *Jawāhir al-Akḥbār*-ja. Ḥasan Bīg Rūmlū műve kiegyensúlyozottabb, és tartalmaz olyan, az iráni földre nézve nem kedvező részleteket, amiket más XVI. századi krónikások kihagytak. Būdāk Munši Qazwīnī ezzel szemben kevesebbet ír, és a haditanács átírásával feltehetően a saját uralkodójának a stratégiáját igyekezett történelmi előzményekkel igazolni. Ennek a két műnek az alapos vizsgálata és összehasonlítása, valamint a szerzők életrajzának és az udvarhoz való kötődésüknek a vizsgálata további kutatásokat érdemel. Annyi azonban látszik a két műből, hogy már a XVII. század felé mutatnak előre – Ḥasan Bīg Rūmlū a részletesebb, tárgyilagosabb leírásával, Būdāk Munši Qazwīnī a hősies Ismāʿīl-képével.

Később, a XVII. század folyamán a Čāldirān-recepció tovább változott, és differenciálódott. A *Tārīkh-i ʿĀlamārā-yi ʿAbbāsī* már nyíltan elismerte a vereséget, és ezt egy vallási szállal is gyarapította, amely aztán rányomja a bélyegét a szafavida kor folyamán született más történeti munkákra is. Mellette ott vannak még olyan történeti munkák is, amelyek a XVI. századiak másolásából születtek, és ezek szemléletét tükrözik, és a késői szafavida korban megjelennek az Ismāʿīl uralkodását elbeszélő névtelen krónikák is, ami egy kevésbé kutatott, de egyedi és igen érdekes forráscsoport, és még másfél évszázad távlatából is képes újat mondani a korábbi szafavida krónikákhoz képest. Például Ismāʿīl feleségének, Ṭājlū Bīgum-nak a sorsát illetően komoly forrásértékkel bírnak. Ő Ismāʿīl kedvenc felesége volt, akit az oszmán források szerint elfogtak, ám kiváltotta magát a rubin fülbevalóinak az átadásával. Ennek a témának a kutatásához a késő szafavida kori névtelen krónikák a legfontosabb perzsa forrásaink, ugyanis a XVI. századi krónikák közül mindössze a *Tārīkh-i ʿĪlī-yi Nizāmšāh* említi nagyon röviden Ṭājlū Bīgum történetét. Erről Savory írt egy cikket, amiben ezeket a forrásokat is felhasználta, és megállapította, hogy Ṭājlū Bīgum az oszmán

⁹⁴ *Tazkira-yi Šāh Ṭahmāsb*, 29.

források állításával ellentétben feltehetően nem esett fogságba.⁹⁵ Ez azt mutatja, hogy nem szabad lebecsülni ezeknek a névtelen krónikáknak, illetve általában a kései szafavida kori krónikáknak a forrásértékét sem, és hogy ezek is használhatóak akár a korai szafavida korban lezajlott eseményeknek a kutatásához is.

Mindezek azt mutatják, hogy a Čāldirān-i csatára vonatkozó források tekintetében nem helytálló az a vélemény, hogy a minél korábbi forrásokat érdemes a leginkább tanulmányozni. Ezekből ugyanis keveset lehet megtudni, az *Aḥsan al-Tawārīkh* az első, ténylegesen jól használható forrás, pedig ez több mint fél évszázaddal az események után keletkezett. Ezen kívül megállapíthatjuk, hogy megfelelő kritikával még az ennél későbbi források is jól használhatóak, és akár az egész későiek is tartalmazhatnak fontos, új információkat.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy az összes iráni forrást egybevetve sem rajzolható teljes kép a csatáról, magáról a háborúról pedig még inkább nem. A szafavida krónikákból mindez csak nagyjából rekonstruálható, ezért érdemes lenne őket összevetni a kortárs külföldi, elsősorban az oszmán-török forrásokkal is. Ezáltal teljesebb és hitelesebb képet lehetne kapni a csatáról, és sok apró részletet tisztázni lehetne, amelyet az iráni történetírók homályban hagynak.

⁹⁵ Lásd bővebben: Savory, Roger M: "Tajlu Khanom: Was she Captured by the Ottomans at the Battle of Chaldiran, or not?" In: Éva M. Jeremiás, ed. *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th-17th Centuries*. Piliscsaba: The Avicenna Institute of Middle Eastern Studies, [2002] 2003.

Függelék

Bibliográfia

Történeti források:

Aḥsan al-Tawārīkh

Ḥasan Bīg Rūmlū: *Aḥsan al-Tawārīkh*. Ed. `Abd al-Ḥusayn Nawā`i. Tihrān: Intišārāt-i Asāṭir, 1384.

A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries

A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries. Ed. Charles Grey, London: Hakluyt Society, 1873.

Tārīkh-i Sulṭānī

Sayyid Ḥasan bin Murtaẓā Ḥusaynī-yi Astarābādī: *Az Šaykh Šafī tā Šāh Šafī az Tārīkh-i Sulṭānī*. Ed. Dr. Iḥsān Iṣrāqī. Tihrān: Intišārāt-i `Ilmī, 1366.

Tārīkh-i Īlčī-yi Nizāmšāh

Khūršāh bin Qubād al- Ḥusaynī: *Tārīkh-i Īlčī-yi Nizāmšāh*. Ed. Dr. Muḥammadrizā Našīrī. Tihrān: Anjuman-i Āṭār wa Mufākhir-i Farhangī, 1379.

Tazkira-yi Šāh Ṭahmāsb

Šāh Ṭahmāsb: *Tazkira-yi Šāh Ṭahmāsb*. Ed. Phillott, D. C. Calcutta: Asiatic Society of Bengal, 1912.

Tārīkh-i `Ālamārā-yi Šafawī

*Tārīkh-i `Ālamārā-yi Šafawī*. Ed. Yadullāh Šukrī, Intišārāt-i Iṭṭilā`āt, 1363.

Tārīkh-i `Ālamārā-yi `Abbāsī

Iskandar Bīg Turkamān: *Tārīkh-i `Ālamārā-yi `Abbāsī*. Ed. Īraj Afšār, Tihrān: Amīr Kabīr, 1387.

Ḥabīb al-Siyar

Ġiyāṭ al-Dīn Khwāndamīr: *Ḥabīb al-Siyar*. Ed. Humā`ī, Tihrān: Khayyām, 1362.

Rawẓat al-Šafawīyya

Mīrzā Bīg Junābādī: *Rawẓat al-Šafawīyya*. Ed. Ġulāmrizā Ṭabāṭabā`ī Mujidd, Tihrān, 1378.

Bevezetés a hódoltság török diplomatikájába

Fekete Lajos: *Bevezetés a hódoltság török diplomatikájába I*. Budapest: Magyar Királyi Országos Levéltár, 1926.

Persische Urkunden

Fragner, Bert G.: *Repertorium persischer Herrscherurkunden*: publizierte Originalurkunden (bis 1848). Freiburg im Breisgau : Schwarz, 1980.

Šāh Ismā`īl-i Šafawī

Nawā`ī, `Abd al- Ḥusayn: *Šāh Ismā`īl-i Šafawī*. Tihrān: Intišārāt-i Argawān, 1368.

History of Shah Abbas the Great

Eskandar Beg Monshi: *History of Shah Abbas the Great*, Translated by Roger M. Savory. Boulder, Colorado: Westview Press, 1978.

Irodalom:

Allouche, Adel: *The Origins and Development of the Ottoman-Şafavid Conflict (906-962 / 1500-1555)*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1983.

Bacqué-Grammont, Jean-Louis: *Les Ottomans, Les Safavides Et Leurs Voisins*. Istanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut Te Istanbul, 1987.

Bayātī, Khānbābā: *Tārīkh-i Nizāmī-yi Īrān – Dawra-yi Şafawiyya*. Tihrān: Intiṣārāt-i Sitād-i Buzurg-i Artištārān, 1353.

Elliot, Henry Miers – Dowson, John: *The History of India, As Told By Its Own Historians*. London: Trübner and Co., 1872.

Emecen, Feridun M: *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2010.

Felsefi, Nasrullah: "Çaldıran Savaşı", in: Genç, Vural: *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran (1514)*. İstanbul: Bengi Yayınları, 2011.

Genç, Vural: *İranlı tarihçilerin kaleminden Çaldıran (1514)*. İstanbul: Bengi Yayınları, 2011.

İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

Kılıç, Remzi: *Kanuni Devri - Osmanlı-İran münasebetleri*. İstanbul: IQ Kültür Sanaat Yayıncılık, 2006.

Korán. Fordította: Simon Róbert, Budapest: Helikon Kiadó, 1987.

McChesney, R: "Ālamārā-ye Šāh Esmā'īl," in: *Encyclopaedia Iranica*, Vol. I, Fasc. 8, 796-797.

McChesney, R: "Barḳwardār Torkmān," in: *Encyclopaedia Iranica*, Vol. III. Fasc. 8, 800.

Morton, A. H: "The Date and Attribution of the Ross Anonymous: Notes on a Persian History of Shah Isma'īl I," in Charles Melville, ed., *Pembroke Papers I: Persian and Islamic Studies in Honour of P. W. Avery*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, 179-212.

Nawā'ī, `Abd al- Ḥusayn: *Rawābiṭ-i Siyāsī wa iqtisādī-yi Īrān dar dawra-yi Şafawiyya*. Tihrān: Sāzmān-i Muṭāla'a wa Tadmīn-i Kitāb-i `Ulūm-i Insānī-yi Dānişgāhhā, 1387.

Nawā'ī, `Abd al- Ḥusayn: "Aḥsan al-Tawārīḳ," in: *Encyclopaedia Iranica*, Vol. I, Fasc. 7, 680-681.

Pārsādūst, Manūčīhr: *Šāh Ismā'īl-i Awwal*. Tihrān: Širkat-i Sahāmi-yi Intiṣār, 1375.

Quinn, Sholeh: "Historiography VI. Safavid Period," In: *Encyclopaedia Iranica*: <http://www.iranicaonline.org/articles/historiography-vi>

Quinn, Sholeh: "Ḥasan Beg Rumlu," in: *Encyclopaedia Iranica*:
<https://www.iranica.com/articles/hasan-beg-rumlu>

Rosenthal, Franz: *A History of Muslim Historiography*. Leiden: E. J. Brill, 1968.

Rota, Giorgio: "Three Little Known Persian Sources of the Seventeenth Century," *Iranian Studies* 31/2, 1998, 159-76.

Tawāqib, Jahānbakhš: *Tārīkh-nigārī-yi `Aṣr-i Ṣafawīyya wa Ṣinākht-i Manābi` wa Ma`ākhiz*.
 Šīrāz: Intiṣārāt-i Nawīd-i Šīrāz, 2001.

Savory, Roger M: *Studies on the History of Safavid Iran*. London: Variorum Reprints, 1987.

Savory, Roger M: "Tajlu Khanom: Was she Captured by the Ottomans at the Battle of Chaldiran, or not?" In: Éva M. Jeremiás, ed. *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th-17th Centuries*. Piliscsaba: The Avicenna Institute of Middle Eastern Studies, [2002] 2003.

Savory, Roger M: "Is There an Ultimate Use for Historians? Reflections on Safavid History and Historiography," *The Annual Noruz Lecture Series*, 16. March 1995, Washington D.C.: Foundation for Iranian Studies

Savory, Roger M.-Karamustafa, Ahmet T.: "Esmā`īl I Ṣafawī," in: *Encyclopaedia Iranica*, Vol. VIII, Fasc. 6, 628-636.

Savory, Roger M: "Dürmeš Khan," in: *Encyclopaedia Iranica*, Vol. VII, Fasc. 6, 597.

Storey-Bregel: *Persian Literature*. Moscow: Central Department of Oriental Literature, 1972.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III Ncü Cilt, 2 nci Kısım Eki: *Osmanlı - İran Savaşı: Çaldıran Meydan Muharebesi 1514*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979.

Walsh, L. R.: "The Historiography of Ottoman-Safavid Relations in the Sixteenth and Seventeenth Centuries," in Bernard Lewis and P. M. Holt, eds., *Historians of the Middle East*. London: Oxford University Press, 1962, 197.

Wilāyatī, `Alī Akbar: *Tārīkh-i rawābiṭ-i khārijī-yi Īrān dar `ahd-i Šāh Ismā`īl-i Ṣafawī*.
 Tihṛān: Mu`assasa-yi Čāp u Intiṣārāt, 1375.

Átírási táblázat a perzsa betűkhöz (klasszikus kiejtés szerint)

ء	اَ	ش	Š/š
آ	Ā/ā	ص	Ṣ/ṣ
ا	A/a, U/u, I/i	ض	Ẓ/ẓ
ب	B/b	ط	Ṭ/ṭ
پ	P/p	ظ	Ẓ/ẓ
ت	T/t	ع	ʿ
ث	Ṭ/ṭ	غ	Ġ/ġ
ج	J/j	ف	F/f
چ	Č/č	ق	Q/q
ح	Ḥ/ḥ	ک	K/k
خ	Kh/kh	گ	G/g
د	D/d	ل	L/l
ذ	Ẓ/ẓ	م	M/m
ر	R/r	ن	N/n
ز	Z/z	و	W/w, ū
ژ	Ž/ž	ه	H/h
س	S/s	ی	Y/y, ī
او	Aw/Iw/Uw/Ū	یا	Ay/Iy/Uy/Ī

Tartalomjegyzék

Előszó	1
Előszó	1
Bevezetés: a Čāldirān-i ütközet jelentősége és történetírásának kutatása	3
A Čāldirān-i csatára vonatkozó írott perzsa források	6
A kiválasztott két forrás.....	8
A két krónika a háború okairól.....	11
A hadüzenettől Čāldirān mezejéig	14
A haditanács.....	15
A seregek hadrendje és létszáma a forrásokban.....	17
A csata, a vereség és az oszmán tüzéség szerepe az eseményekben.....	20
A csata után: Selim Tabrīz-ban és a török sereg visszavonulása	24
Konklúziók.....	27
Bibliográfia	32
Átírási táblázat	35
Tartalomjegyzék.....	36